

פרשת וישב וחנוכה תשע"ח

חנוכה – חג החינוך

This shiur is dedicated by the family of
Dr. Chuck Feldman ז"ר
on the occasion of his Sixth Yahrzeit on the 26th of Kislev.

בראשית פרק לז

(א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען : (ב) אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היתה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם : (ג) וישראל אהב את יוסף מפני בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים : (ד) ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מפני אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלם :

רש"י

(א) **וישב יעקב וגו'** - אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה, שלא היו ספונים [הגונים] וחשובים לפרש היאך נתיישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורים, פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם, לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח, פלוני הוליד פלוני, וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם, ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול, אדם מממשש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית, ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית. (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן, הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה, היה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו, כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה, תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולך, מה כתיב למטה (פסוק ב) אלה תולדות יעקב יוסף, דכתיב (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם) : (ב) **אלה תולדות יעקב** - אלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים. זהו אחר פשוטו של מקרא להיות [דבר] דבור על אופניו. ומדרש אגדה דורש, תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים, אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל, ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו, וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרבה בבראשית רבה (פד ו). ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלוה ואומר הקדוש ברוך הוא לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה : **והוא נער** - שהיה עושה מעשה נערות, מתקן בשערו ממשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה יפה : **את בני בלהה** - כלומר ורגיל אצל בני בלהה, לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : **את דבתם רעה** - כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ובשלתן לקה. על אבר מן החי (לעיל פסוק לא) וישחטו שעיר עזים במכירתו, ולא אכלוהו חי. ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים, (תהלים קה יז) לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם, (להלן לט ז) ותשא אשת אדוניו וגו' : **דבתם** - כל לשון דבה פרלידי"ץ בלע"ז [רכילות] כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר : **דבה** - לשון (שיר ז י) דובב שפתי ישנים : (ג) **בן זקונים** - שנולד לו לעת זקנתו. ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : **פסים** - לשון כלי מלת, כמו (אסתר א ו) כרפס ותכלת, וכמו (שמואל ב' יג יח) כתונת הפסים, דתמר ואמנון. ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים : (ד) **ולא יכלו דברו לשלום** - מתוך גנותם למדנו שבחם, שלא דברו אחת בפה ואחת בלב : **דברו** - לדבר עמו :

רמב"ן

(א) טעם **וישב יעקב בארץ מגורי אביו** - כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם, כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם, אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען. והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת, ושנתקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (לעיל טו ג), ולא בעשו, כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע : (ב) **אלה תולדות יעקב** - ואלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל יישוב. סיבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה, על ידי זה נתגלגלו וירדו, זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו, לשון רש"י. ואין לשון "לתולדות" שיהיה על הישוב. ורבי אברהם אמר, אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו, כטעם מה ילד יוס. ואין אדם מוליד קורותיו, רק לימים מיוחסים שיולידום. ואולי יאמר, אלה תולדות הימים של יעקב : והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב, יוסף ואחיו אשר יזכיר, ואחזי הכתוב דרך קצרה בשמותם, שכבר הזכירם למעלה, אבל אמר אלה תולדות יעקב, יוסף ואחיו, אשר אירע להם ככה. ואפשר גם כן שירמוז "אלה" את כל הזכרים בספר הזה, שבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, כי כאשר הזכיר "באלה תולדות עשו" בנים ובני בנים מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה, כן ימנה בתולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו, רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם : **והוא נער את בני בלהה** - שהיה עושה מעשה נערות, ממשמש בעיניו ומתקן בשערו. את בני בלהה - כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן. את דבתם רעה - כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, לשון רש"י. ואם כן למה לא הצילוהו בני השפחות, והוא אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בבזיונם. ואם נאמר שיראו מן האחים, והנה הם ד', וראובן עמהם, ויוסף עצמו, ותגבר ידם עליהם, ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה. ועוד, כי נראה בכתוב כי כולם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו בבראשית רבה (פד ז) על כולם היה מוציא הדבה : והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר, ושיעורו, יוסף, והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו, את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, ודומה לו בסדר הזה (להלן מ ה) ויחלמו חלום שניהם איש חלמום בלילה אחד איש כפתרון חלמו, המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר, שב לפרש מלת "שניהם" אשר הזכיר, ושיעורו, ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלמו, וכן רבים : או שיהיה "והוא" מושך אחר עמו, ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, יאמר כי הוא נער, והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד, לא יפרד מהם בעבור נערותו, כי להם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו, לא לבני הגבירות, רמב"ן [המשך] <<

רמב"ן [המשך]

והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם, ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים. ואחר כן אמר כי אביו אהבו, ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכולם ויקנאו בו וישנאוהו, נמצא שנאו מכולם, בני הגבירות יקנאו בו למה יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמוהו, ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה - להפליג, כי כל דבה רעה היא. ועל דעת רש"י (במדבר יד לו) יתכן שתהיה דבה טובה. "ומביא דבה" הוא אשר יראה יגיד, אבל "מוציא דבה" הוא כסיל האומר שקר: ועלדרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה, כי בעבור היותו קטן מכולם יקראנו כן, לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו. וכתוב ברחבעם בן שלמה (דהיי"ב יג ז) ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם, והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו, וכן השלום לנער לאבשלום (ש"יב יח לב). ובנימין ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער פעמים רבים: ואונקלוס תרגם והוא נער והוא מרבי עם בני בלהה. יאמר, כי מיום היותו נער הוא עמהם, הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו. גם נכון הוא, ועל הדרך שפירשתי, כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם: וטעם **נשי אביו** - כי נשיו היו שלקחם לנשים, ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולא שהן גבירות להן. וכן ישם את השפחות ואת ילדיהן (לעיל לג ב), לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פלגש אביו (לעיל לה כב), שאילו היתה גברת לא יעשה כן. ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופילגשים, ועתה מתו ולקחן לנשים: (ג) **כי בן זקונים הוא לו** - שנולד לו בעת זקנתו. ואונקלוס תרגם ארי בר חכים הוא ליה, שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו, לשון רש"י. וכן אמר רבי אברהם כי בן זקונים שהולידו לזקוניו, והוא בן תשעים ואחת שנה, וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן: ואיננו נכון בעיני, כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים, וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק כשנה או שנתים: והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו, והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו, והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד, ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק: ואונקלוס שאמר "בר חכים" ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו, וטעמו כטעם זקנים. ותרגם בילד זקונים, בר סבתין, כי לא אמר הכתוב בכאן "כי בן זקונים היה", אבל אמר "הוא לו", שהיה כן בעיניו. וזאת כונתם באמרם (ב"ר פד ח) כל מה שלמד משם ועבר מסר לו, לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים:

מסכת שבת דף כג ע"ב

אמר רב הונא: הרגיל בנר - הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הזהיר במזוזה - זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית - זוכה לטלית נאה, הזהיר בקידוש היום - זוכה וממלא גרבי יין. רב הונא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפתחא דרבי אבין נגרא, חזא דהוה רגיל בשרגי טובא, אמר: תרי גברי רברבי נפקי מהכא. נפקי מינייהו רב אידי בר אבין ורב חייה בר אבין. רב חסדא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפיתחא דבי נשא דרב שיזבי, חזא דהוה רגיל בשרגי טובא, אמר: גברא רבא נפק מהכא. נפק מינייהו רב שיזבי. דביתהו דרב יוסף הות מאחרא ומדלקת לה, אמר לה רב יוסף: תניא לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש, ועמוד האש משלים לעמוד הענן. סברה לאקדומה, אמר לה ההוא סבא: תנינא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. אמר רבא: דרחים רבנן - הווי ליה בנין רבנן, דמוקיר רבנן - הווי ליה חתנוותא רבנן, דדחיל מרבנן - הווי גופיה הוי צורבא מרבנן, ואי לאו בר הכי הוא - משתמען מיליה כצורבא מרבנן.

רש"י

בנים תלמידי חכמים - דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה - בא אור דתורה. **דר' אבין נגרא** - חרש עצים. **בשרגא** - דשבת. **חליף ותני** - עובר ושונה, כלומר: עובר תמיד. **דבי נשא** - אביו, ואיכא דאמרי: **נפק מינייהו** - דחתנו כבנו. **מאחרה ומדלקת** - נר של שבת סמוך לחשכה. **לא ימיש** - קרא יתירא הוא להך דרשה, דהא כתיב ויהי הולך לפניהם יומם. **עמוד הענן** - של יום משלים אורו לעמוד האש, שהיה עמוד האש בא קודם שישקע עמוד הענן, אלמא: אורח ארעא בהכי. **לאקדומי** - בעוד היום גדול. **תנינא** - שונה אני. **שלא יקדים** - דלא מינכרא שהיא של שבת. **דרחים** - אוהב. **הווי ליה בנין רבנן** - ואהבתו עליהם כאב על בן. **ואי לאו בר הכי** - שאינו רגיל לעסוק בתורה.

עין איה להרא"ה ק"ה

[כח] אר"ה הרגיל כנר הויין ליה ננים ת"ח. הדמיונות שבין הציורים המוחשים לדברים הרוחניים הנעלים, ראוי שלא יתעה האדם לומר שהם דברים של תוהו, כי ד' אשר עשה לנו את הנפש הזאת תקן אותה עם כל כחותיה. גם כח המדמה והמצייר, חוקותיהם איתנים ע"פ חכמת אלהים וטובו, וכיון שיש יחש בכח המדמה והמצייר בין אור הנר המאיר [] המחשך החושך, לאור התורה המאיר מחשכי הנפש, אותו היחש הוא דבר שיש בו כדי לפעול בזה על זה ע"פ השימוש ביחש זה בדרך הטוב והישר, באופן המטה את האדם לדרכי חיים לשמור דרך ד'. והנה הרגילות בנר פועלת באדם [] התכונה שירגיש כמה טוב הוא האור וכמה קשה היא הישיבה בחושך, מה שבלא הרגל לא ירגיש כ"כ ויחשוב את האורה רק לדבר של יתרון, ולא לדבר של הכרח שבהשלמת האדם. וביותר כי ריבוי האור מי שמורגל בו אינו מוסיף

ריבוי רגש של בהירות, שרק ברגע הראשון של הפגישה יכנסו קרני אור רבות לנקודת הראות ויגרו בעצב הראיה, אבל כפי הערך של ריבוי האור כן יכווץ האישון ויכניס בתוכו קרני אור מן האור המרובה רק כפי המדה הראויה. מ"מ הרגיל בריבוי נרות יחשק בהם אע"פ שלא ירגיש כ"כ יתרונם החושך, אלא שכך היא התכונה הנפשית באדם לאהוב את האורה אחרי שהורגל בה, וההרגל יעמיד את תכונת נפשו על מכוונת הטבעית. וזאת תהיה לאדם להערה, כי אורה של תורה, מי שהורגל בה ונהנה מזויה, מרגיש כמה הכרחית היא וכמה החושך וחסרון הידיעה רע וקשה, וכפי מדת ההרגל כך תגדל האהבה וההכרה שהאורה התורנית היא תכונה עצמית לאדם, כאהבת האור החושך לעינים הגשמיות. ובהכשירו לקנות ע"י המוחש את הנטייה לאהבת אורה של תורה, יפותחו בו ההכנות הטבעיות שעיקרן תלוי ברצון פנימי אמיתי, עד שאף אם סיבות מקריות הרחיקוהו בעצמו מאורה של תורה יהויין ליה כנים ת"ח. וזהו תלוי רק בערך הכרתו את אור התורה לענין הכרחי, עד שמי שחסר אותה ידמה ליושב בחושך בערך מי שהורגל כבר באורה ומכיר את יתרון וטובת האור הטוב, ע"כ יש כאן ערך מיוחד לפעולת ההרגל, הרגיל בנר.

בראשית רבה - פרשה פד סימן ח

וישראל אהב את יוסף, רבי יהודה ורבי נחמיה, ר' יהודה אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו, ר' נחמיה אמר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו, ועשה לו כתונת פסים, ר"ל בשם רבי אלעזר בן עזריה אמר צריך אדם שלא לשנות בן מבניו שע"י כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וגו', פסים שהיתה מגעת עד פס ידו, ד"א פסים שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס יד, פסים שהפיסו עליה איזה מהם יוליכה לאביו ועלת ליהודה, פסים על שם צרות שהגיעוהו פ"א פוטיפר סמ"ד סוחרים יו"ד ישמעאלים מ"ם מדינים, ד"א פסים, רבי שמעון בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה (תהלים סו) לכו וראו מפעלות אלהים, וכתוב בתריה (שם /תהלים ס"ו) הפך ים ליבשה, למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפנים פסים פס ים.

שפת אמת לחנוכה [שנה תרל"א]

(ליל א) א"י מו"ר זצלה"ה אמר מה שמברכין שעשה נסים על ראית נר חנוכה. כי הארת הנסים הם בהנרות. ובאמת כי הנרות הללו קודש הם. ונראה כי מאחר שהיה הדלקת המנורה בימים אלו עפ"י נס אף שלא הי' שמן לבני"י להדליק. א"כ גם עתה אף שאין לנו מנורה ושמן טהור. ג"כ שייך ההדלקה עפ"י הנס. מאחר שנס זה נשאר לדורות. רק הכלי להדלקה הזו הוא מצות הדלקת נר חנוכה דכתיב נר מצוה ותורה אור. הפ"י נר הוא כלי לקבל שמן ופתילה ואור. כן המצות נגד רמ"ח איברים ויראה ואהבה ג"י נר כ"כ בתיקונים. והוא שהמצות הם במעשה. ואור התורה נתלה בהם. שהרי המצות כתובים בתורה ועי"ז יתוקן המעשה ג"כ. והוא תיקון גוף איברי האדם. והתורה להביא דעת וחכמה לאדם. וגם לשון נר חנוכה שתיקנו חז"ל בברכת המצוה ג"כ כנ"ל דלא כ' להדליק נר בחנוכה. רק שיש נר חנוכה. ועל ידי קיום המצוה מדליקין זה הנר הידוע. ובאמת הלא המשכן נגנו וכן המנורה וא"כ בימים האלו שהי' ההדלקה אז עפ"י נס גם עתה היא דולקת. וכעין זה אמר א"י מו"ר זצלה"ה על נר מערבי כיון שדולק בנס. דולק גם עתה במקום שנגנו כנ"ל. ורק לעורר ולהדליק זה ע"י מצות נר חנוכה שתקנו חז"ל. שע"י המצוה נזכר הארת הנס. [וכן הלשון בטור להזכיר הנס ולא לזכור ע"ש סי' תרע"ט] וכל אלו הענינים משכן ומנורה הם נמצאים ברמז בכל איש מישראל שזה מה שיש לכל אחד מישראל חלק בתורה [והארת המנורה שגנוזים כמו כן באדם ובימים הללו יכולין לעורר ההארות הנ"ל שהם בחי' המדות]: